

ARCANA LINGUARUM

KÖSZÖNTŐ KÖTET A 80 ÉVES
BAŃCZEROWSKI JANUSZ PROFESSZOR
TISZTELETÉRE

Szerkesztette
Pátrovics Péter

ELTE BTK
SZLÁV ÉS BALTI FILOLÓGIAI INTÉZET
LENGYEL FILOLÓGIAI TANSZÉK
BUDAPEST, 2021

KIADVÁNY TÁMOGATÓJA
Lengyel Intézet

SZERKESZTÉSSEN KÖZREMŰKÖDÖTT
Dr. Várnai Dorota

SZAKMAI LEKTOROK

Hamsovszki Júlia

Kocsis Adrienn

Kolasińska Iga Julia

Dr. habil. Pátrovics Péter

Uhriňák Štefan

Várnai-Cavaleiro Luca

Dr. Várnai Dorota

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ

Dr. habil. Janiec-Nyitrai Agnieszka

BAŃCZEROWSKI JANUSZ FÉNYKÉP, KÉPGALÉRIA

Dr. Pátrovics-Egri Éva

© Szerzők

Kiadja: az ELTE BTK Lengyel Filológiai Tanszék
Felelős kiadó: a Lengyel Filológiai Tanszék vezetője

A borítót tervezte: Selley Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés: Robinco Kft.

ISBN: 978-963-489-340-0

TARTALOM

PÁTRÓVICS PÉTER: Lectori salutem!	9
JOANNA URBAŃSKA: Życzenia urodzinowe	11
Tabula gratulatoria	13
BALÁZS GÉZA: A nyelvtől a folklórig és a folklórtól a nyelvig: ve- lünk született struktúrák	15
BÁRDOSI VILMOS: Ritka betűk a francia értelmező szótárakban	25
BENÓ ATTILA – NAGY SÁNDOR ISTVÁN: Romániai magyar fordítók lengyel műfordításai	45
BUBAK GRZEGORZ: Alternatywna historia – propaganda komuni- styczna tworząca nieprawdziwy wizerunek Armii Czerwonej na przykładzie węgierskiej twórczości filmowej	59
CSÉBY GÉZA: Święty Jan Nepomucen w kulturze krajów Grupy Wyszehradzkiej	71
CSISZTAY GIZELLA: Grácia emlék, Óbuda.....	83
DUDÁS ELŐD: Regionalitás a horvát helyesírás történetében	91
DUDÁS MÁRIA: A férfi nyelvi képe a magyar és bolgár frazeológiá- ban	101
DZIEWOŃSKA-KISS DOROTA: Szanowny Panie Profesorze!	111
FÁBIÁN ZSUZSANNA: Olasz jövevényszavak a magyar és a lengyel nyelvben: az OIM-projekt bemutatása	113

GERENCSÉR TIBOR: Eggerth Márta és Jan Kiepura – a két világháború közötti magyar-lengyel zenei kapcsolatok elfelejtett fejezete	129
GZIŃSKA CSILLA: <i>A Rendőrségtől A mosoly birodalmáig</i> . Egy Mrożek-darab magyarországi útja az abszurdtól a posztdramatikus színházig	139
GÓSY MÁRIA: Megfelelőségi javítások fiatalok és idősek spontán beszédében	157
GYÖNGYÖSI MÁRIA: Blok és Goethe: egy költői formula genealógiájához (a <i>Rózsa és Kereszt</i> és a <i>Faust</i>)	175
HAMSOVSZKI JÚLIA: Az élet mérföldkövei a fák kulturális konceptualizációiban az orosz népdalok tükrében	189
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA: Pod znakiem Uroborosa, czyli zamiana mięsa w furkot. Idea wiecznego powrotu w zbiorze <i>Kucajac</i> (2015) Andrzeja Stasiuka	199
JANUS-SITARZ ANNA: Dylematy wokół adresata współczesnej literatury dziecięcej	209
JÁSZAY LÁSZLÓ: Hogyan javítunk, hogyan javítsunk? Gondolatok a javításról az orosz nyelvi variancia és a nyelvi változások figyelembevételével	219
KAPRONCZAY KÁROLY: Orsós Ferenc és a katyáni tömegsírok azonosítása	235
KOUTNY ILONA: A barát nyelvi képe a magyarban	249
KROÓ KATALIN: Dosztojevskij-szereplők megszólalásáról a művészi nyelvalkotás problémájának tükrében (<i>Feljegyzések az égerlyukból</i>)	257

LESFALVI TIBOR: A szlovák (biblikus cseh) nyelv szerepe Szarvas város történetében a 18-19. században	273
LUKÁCS ISTVÁN: Élet és irodalom halmazállapotai (Cankar, Makovič, Kiš)	291
MANDICS GYÖRGY: Csiki csoda	301
MENYHÁRT KRISZTINA: „Sípbal, dobbal, nádi hegedűvel”: hangszer a magyar és a bolgár frazeológiában etnomuzikológiai és nyelvészeti szemszögből	319
NAGY LÁSZLÓ KÁLMÁN: Kariera mało znanej węgierskiej powieści o Armii Czerwonej w Polsce: <i>Syberyjski garnizon</i> Rodiona Markovitsa.....	331
NÉMETH ORSOLYA: Néhány posztsovjet fantomállam a lengyel tényirodalom tükrében	343
PACSAI IMRE – NAGY SÁNDOR ISTVÁN: <i>A lánc</i> szavunk etimológiai vizsgálata	353
PÁTRÓVICS PÉTER: Adalékok egyes fák lengyel nyelvi képezésének rekonstrukciójához	371
RÁDULY ZSUZSANNA: A magyar és a lengyel nyelv eponimáinak szemantikai, stilisztikai jellemzői	381
SNOPEK JERZY: Kategorie sensualne w przekładzie (z języka węgierskiego)	399
STEFAŃCZYK WIESŁAW TOMASZ: O rzeczownikach zakończonych pierwotnie na spółgłoski wargowe miękkie we współczesnej standardowej polszczyźnie	407

SUTARSKI KONRAD: Szanowny Jubilacie, drogi Januszu!	415
SZAWERDO ELŐBIETA: Nasz Polak w kontekście wybranych utworów Móra Jókaiego i Kálmána Mikszátha	417
SZCZEŚNIAK KRYSZYNA: Dąb, drzewo mocne i dające oparcie	435
UHRNÁK ŠTEFAN: Ethnic stereotypes – How are Slavic people perceived?	455
VÁRNAS DOROTA: Egy Balassi-vers nyomai a régi lengyel irodalomban	465
VIG ISTVÁN: Hiperkorrekt fonémahelyettesítés néhány itáliai újlatin eredetű csa horvát szóban	475
WOLNY-ZMORZYŃSKI KAZIMIERZ: O artykule wiralowym	485
ZOLTÁN ANDRÁS: Czy pol. <i>starać się</i> może być bohemizmem?	493
ZSILÁK MÁRIA: A keletiszlovák nyelvjárások genézisének kérdései és helyük a szlovák nyelvben	503
Képgaléria	515

Adalékok egyes fák lengyel nyelvi képének rekonstrukciójához

PÁTRÓVICS PÉTER

PhD, habilitált egyetemi docens, tanszékvezető, ELTE BTK,
Lengyel Filológiai Tanszék,

Nyelvtudományi Doktori Iskola

Szláv Nyelvtudományi Doktori Program vezetője (Budapest)

Abstrakt: Celem atykułu jest zaprezentowanie materiału pomocniczego do odtwarzania polskiego obrazu językowego niektórych drzew. Omawiane będą w nim informacje dotyczące dębu, lipy, brzozy i wierzy. Część artykułu stanowi fragment słownika kulturowego języka polskiego dla Węgrów będącego w przygotowaniu. Po krótkim wstępie traktującym o drzewie jako obiekcie będącym w ścisłym związku z człowiekiem i kierującym jego zwierzeniami i rytuałami, autor przytacza różnorodne dane kulturowe i językowe (mitologiczne, historyczne, literackie, leksykalne, w tym frazeologiczne) potwierdzające tezę, że do rekonstrukcji pełnego obrazu językowego danego obiektu nie wystarczy jedynie analiza leksykologiczna, niezbędna jest także głęboka wiedza o mitologii, literaturze i historii danego narodu.

Słowa kluczowe: JOS, lingwistyczne badania porównawcze, nazwy drzew, dąb, lipa, brzoza, wierza płacząca, frazeologia polska, legendy polskie, mitologia

1. Bevezetés

A kognitív nyelvészeti irányzat az egyes emberi nyelveket a minket körülvevő világ reprezentációinak tartja. E felfogás szerint a világ nyelvi képe (VNYK) a hasonló tapasztalatokkal és értékfelfogással rendelkező nyelvhasználók által tapasztalt objektív valóság nem tudományos, naiv képe (Bańczerowski 2008: 139), amelynek vizsgálata elvezethet az emberi megismerés, a világ és a benne létező kultúrák mélyebb összefüggéseinek feltárásához, jobb megértéséhez. A nyelvi képben rögzült valóságról szóló információ rekonstrukciójára irányuló mai kutatásokban többféle törekvés is érzékelhető. A frazeológiai anyag gyakori bevonása mellett (Bárdosi 2016) egyre inkább előtérbe kerül a régebbi nyelvi rétegekben rögzült világnép formálódásának-változásának vizsgálatához fontos eszközt jelentő etimológia kutatásának az igénye is (Bańczerowski 2017: 54, 2019: 43–49). Weisgerber egyébiránt már 1939-ben felhívta a figyelmet

a szavak jelentésmezőinek történeti szerkezetmódosulásáiban is megmutatózó nyelvi világkép-változásra, amelyben szerinte a tudomány fejlődése komoly szerepet játszik (Weisgerber 1939/1973: 211). Magunk egy tanulmányban – a frazeológia és az etimológia fontosságának hangsúlyozása mellett – arra irányítottuk rá a figyelmet, hogy egy teljesebb, árnyaltabb VNyK-rekonstrukcióhoz nem elégséges csupán ezekre támaszkodni, hanem bizonyos esetekben további (pl. mitológiai, folklorisztikai, irodalmi, történelmi, kulturális stb.) ismeretekre is szükség van¹ (Pátrovics 2016: 144). Ezen háttérinformációk bevonása nélkül fennáll annak a veszélye, hogy az elemzés felületes leírásá silányul, amelyből csak az derül ki, amit eddig is tudtunk, míg az igazán lényeges összefüggések rejtve maradnak. A fentebb említett információk az etimológiai és a frazeológiai kutatások olyan kiegészítőiként jelenhetnek meg, amelyek árnyalják vagy akár jelentős mértékben módosítják, de mindenképpen befolyásolják az összképet. Balázs Géza a frazeológiával és a közmondásokkal kapcsolatban megjegyzi, hogy:

„...többségük nem az évezredek homályába vész, hanem az elmúlt néhány évszázad kulturális cserefolyamatainak a következménye. Nagyon sok szólás megtalálható a latinban, az angolban, a németben. A latin főleg a bibliai szólásokat közvetítette. A német különösen sok közmondást juttatott el például a magyarokhoz és az észtekhez”² (Balázs – Takács 2009: 109).

A fenti megállapítással kapcsolatban érdemes felhívni a figyelmet arra is, ami a világ nyelvi képének kutatóit olykor esetleg félreveheti, nevezetesen, hogy a különféle idegen eredetű szöszkezetek, frazeologizmusok és közmondások soha nem az átvevő nyelv világképét tükrözik, hanem mindenképpen az átadó, „a hatást kifejítő” nyelvben rögzült világképet közvetítik (Nyomárkay 2011: 113). Sok esetben széles körű nyelvismeretet és olvasottságot, komoly filológ-

¹ Emellett szól az ún. holisztikus szemlélet, amely a VNyKa-ra irányuló kutatásokra vonatkoztatva úgy lenne értelmezhető, hogy az adott (jeleket) elemeket nem önmagukban vizsgáljuk, hanem velük kapcsolatban a teljes rendszert, ti. a kulturális jelrendszer minden elemét számba kell venni, mert csak így van értelme a kutatásnak. A széles körű – az etimológián kívül a mitológiát, a filozófiát, a tárgyhoz kapcsolódó irodalmi és művészeti alkotásokat, de még orvostörténeti információkat is feldolgozó - elemzésnek imponáló példáját adja a „pszükhé”, „koré”, „pupilla” és „anima” szavakra vonatkozóan Andrzej Szczeplik (2008: 59-86). Az antropológiai nyelvészet holisztikus szemléletére vonatkozóan l. (Balázs – Takács 2009: 74).

² De a lengyelekhez is, akiknek esetében többek között a francia nyelv hatását is meg kell említeni.

giai és kultúrtörténeti tudást feltételez egy-egy szószerkezet, vagy frazeologizmus pontos eredetének a megállapítása, adott esetben (ókori vagy modern nyelv(ek)ben fellelhető) előképeinek, esetleges jelentésváltozásainak a feltárása. Sajnos a mai korban divatossa – csaknem kizárólagossá vált – (nyelv)oktatási gyakorlat, amelyet magam egy alkalommal „gyarmati (nyelv)oktatásnak” neveztem, egyre kevésbé nyújt megfelelő intellektuális alapot az ilyen jellegű vizsgálódáshoz. Erre irányítja rá a figyelmet Legutko professzor egy esszéjében:

„Ez a változás megmutatkozik a nyelvhasználatban, az érzékenységekben, a gondolati sémákban és az általános kulturális formációban is. Figyelmen kívül hagyom azt a tényt, hogy a klasszikus nyelvek alkották e formáció egyik alapját, de ezek már szinte teljesen eltűntek az iskolákból, már nem játszanak komoly szerepet. A modern nyelvek nem töltik be az őket megillető szerepet, mert ezeket akkultúráisan tanítják, – céltudatosan, a világ minden táján –, vagyis elválasztják annak az országnak a hagyományaitól, ahonnan az adott nyelv származik. Ha egy fiatal ma angolt, franciát vagy bármilyen más nyelvet tanul, – ez rendszerint előfeltétele annak, hogy értelmiségivé váljon valaki –, az nem közeledik ettől az igazi értelmiségi státuszához, mert ez nem vezeti be az angolszász vagy a francia kultúra világába, tehát nem bővíti és nem teszi nemesebbé a tapasztalatait, hanem elemi szintű kommunikációs eszközt ad a kezébe. Azok a tartalmak, melyeket beépítenek az ilyen tanítás eszközrendszerébe, nem teszik lehetővé a fiataloknak, hogy ellenálljanak a közönségesség nyomásának, sőt nemegyszer erősítik azt. Az egész nyugati világra, Lengyelországra is jellemző az idegen nyelvek tanításának akkultúrációs, néha pedig dekulturális funkciója. A lengyel értelmiségi hagyományban az idegen nyelvnek mindig olyan komoly szellemi értéke volt, amely az anyanyelv értékéhez mérhető. Ma már nem ilyen érték az anyanyelv, az idegen nyelvek szellemi értékéről meg tudatosan lemondtak” (Legutko 2019: 142-143).

2. A fa mint általános motívum

Mielőtt rátérnénk a lengyel kultúra szempontjából releváns, konkrét fafajtákkal: a tölgygel, a hárssal, a nyírral és a szomorúfűzzel kapcsolatos információk tárgyalására, célszerű néhány szót szólni magáról a fáról is mint szimbólumról. A fák kitüntetett szerepének magyarázatát még a történelem előtti pogány időkben találjuk, amikor az Európában és a más kontinenseken élő természeti népeknél különös tisztelet övezte a szellemek és a lelkek házának tartott fákat. Az emberek a fákkal a történelem során mindig szoros kapcsolatban álltak, egyes képviselőiket, mint például a tölgyet a görögök, a rómaiak, a szlávok és a germánok egyként szentnek tartották, a kőris-

fát pedig a skandinávok körében övezte különös tisztelet. A cukorjuhar Kanadában ma is a fák királyának számít, Indiában viszont a mangófát tisztelik szentként egyes helyeken, termése az istenek, a szeretet és az öröm gyümölcse, amelyet érésének egész szezonjában ünnepelnek. Míg az arab zodiákus hagyomány a tizenkét ágú „kozmosz” gyümölcsfa termésének tartja a csillagokat és a csillagképeket, a taoista hagyomány a Nyugati Paradicsom közepén álló őszibarackfa gyümölcsének tulajdonít halhatatlanságot biztosító erőt.

Számos mitológiában és vallásban (azték, kelta, skandináv, egyiptomi, hindu, samanizmus, taoizmus) megjelenik a fa mint világfa, világtengely (*axis mundi*) vagy életfa képe (Pál – Újvári 2001: 135–137). A keresztény tanítás szerint a teremtéstörténetben szereplő, halhatatlanságot biztosító élet fája (Ter. 2,9.) az ember számára éppen a tudás fájáról származó tiltott gyümölcs elfogyasztása, a „bűnbeesés” miatt veszett el; a bűnös ember megváltására a világra jött Jézus Krisztus származását mutató Jessze-vevő is faábrázolás; és a megváltás műve is fán, a kereszt fáján teljesedett be, amely ettől kezdve egyben életfa, mert Krisztusnak az ember számára örök életet szerző, megváltó tettét szimbolizálja. A nyugati kereszténységben ezt az életfát jelképezi a karácsonyfa, amely hagyományosan örökzöld fenyő. (A fenyő a germánoknál már a kereszténység előtti időkben is az újjászületés szimbóluma volt.) A magyarság hit- és mondavilágában szereplő égiszfa vagy eget tartó fa (Pátrovics 2008: 8, Varga 1999: 181–182), amelynek csúcsa a főisten lakhelyéig nyúlik, ágai között pedig ott ragyog a Nap és a Hold, belső-ázsiai eredetű motívum, amely az ott élő török népek körében közzismert. A világfa a tárgy a „Égiszfa/paszuly” meséjének is, amely különféle változatokban csaknem minden európai nép mesekincsében megtalálható, az angol gyerekek például *Jack and the Beanstalk* címen (Bart 2018: 174) ismerik.

A fa megjelenik a népkarakterológiában is. Így lehet a tölgy a germánok, a hárs a szlávok, a fűz tipikusan a lengyelek vagy a juhar – legalábbis Ady szerint³ – a magyarok fája. A fa metaforát gyakran használjuk származási viszonyok szemléltetésére is (l. a történeti nyelvészet családfa-elméletét). Az antropológiai nyelvészet észre-

³Ady Ihar a *tölgyek közt* című versében nevezi a juhart a magyarok fájának: „Száradjon ki az iharfa, / A büszke fa, a magyar fa...”

vételezi, hogy az „útra” gyakran tekintünk úgy, mint egy fa síkra vetített képére, amit a magyar „útelágazás” kifejezés (és ennek néhány más nyelvben fellelhető megfelelője) is alátámaszt vö.: ném. *Abzweigung*, le. *rozgaŕżenie (dróg)*, bolg. *разклонение на път*.⁴

3. Adalékok néhány fafajta lengyel nyelvi képéhez

dąb ‘tölgy(fa)’ (latin *quercus*) a tölgy az északi féltekén honos, magasra növő, igen hosszú életű lombhullató fa, amely a nyugati és közép-európai erdők uralkodó fája, a nagyság, az erő és keménysége miatt a halhatatlanság szimbóluma. A tölgy a szlávok, közelebbről Perun pogány szláv főistenség és Szentovit (*Światowit*) szent fája, hiszen a villámokat vonzó, magasra növő tölgyet általában az ég- és viharistenekkel asszociálták (vö. a germán mitológiában Thor isten szent fája). A magányos tölgy az ősi időkben gyakran szolgált pogány vallási szertartások színhelyéül (ez a motívum megjelenik a rogalini tölgyekről szóló lengyel mondában is), ezért a keresztény ábrázolásokon a kidöntött tölgy rendszerint a pogányok megtérésére utal.

1. ábra: Kocsányos tölgy – Stejar *Quercus robur* L.

Forrás: <https://mek.oszk.hu/00500/00544/html/zarva/kocsanyos.htm>

⁴ Ennek a metaforának az eredőjét valahol az ősi, történelem előtti időkben találjuk.

A tölgyet azonban nemcsak a régi szlávok és germánok tisztelték szentként, hanem már az ókori görögök is: Zeusz és Héra szent fája volt, leveleinek susogásából jósltak Dodonában. Rómában a Nemi tó partján lévő tölgyes Jupiter szent ligete volt. A tölgyfára a kelták világtengelyként (*axis mundi*), életfaként tekintettek, amely közvetítő szerepet tölt be az égi és a földi világ között. Ez az elem megtalálható a sámánhitben is. Mivel a keresztény hagyomány szerint Krisztus keresztje tölgyfából készült, a fa az örök élet jelképe is, a fán elhelyezett Mária-kép zarándokhelyek kultikus központját mutatja (a motívum szerepel a Licheńi Istenanya és a Jaworzyni Istenanya legendájában). Abban, hogy a tölgyfa az ókori görögök, az ősi szlávok (és a germánok) szemében szentnek számított, szerepe lehet annak, hogy nagyon hosszú ideig (akár évszázadokig is) él, fáját és annak termését pedig sok dologra fel tudták használni: a törzséből csónakot vájtak, gerendát, ajtót, faragtak belőle, kergét a cserzőműhelyekben hasznosították, a makkjával sertéseket hizlaltak. A tölgyfa a lengyel nyelvben több mondásnak és kifejezésnek is eleme, pl.: *dać dęba* 'elfut, kerekelt old', *włosy na głowie stanęły dęba* 'égnék állt a haja', *staje dębem* 'ellenkezik, megmakacsolja magát'. Erős gyökerei és természetes növése miatt a tölgyfa a népdalokban és a költészetben a férfi princípiumot testesíti meg szemben a nőieséget szimbolizáló hárssal. Władysław Broniewski (1897–1962) lengyel költő *Dąb* 'Tölgyfa' címen írt verset, amelyben a fa mint az ő megszemélyesítője jelenik meg. Lengyel földön ma több, védelem alatt álló őstölgy (*Dąb Bartek*, *Dąb Chrobry*) található, melyek köré legendák fonódnak, s amelyeket a helyiek tisztelete övez.

Dąb Bartek Lengyelország leghíresebb és egyben az egyik legöregebb ősfája Zagnańskban a Szentkereszt-hegységben, Kielce közelében. A tölgyfa, amelynek korát a hagyomány 1200 évre becsüli, a legújabb vizsgálatok szerint "csupán" mintegy 625 éves. Törzsének átmérője 14 m. 1954-től kezdve áll védettség alatt. Egy helyi legenda szerint Ferdeszájú Boleszláv király is megpihent a fa árnyékában, III. Sobieski János egy szablyát és egy demizson bort helyezett a fa törzsébe, amikor Bécsből hazafelé tartott, felesége pedig, akit a lengyelek csak Marysieńkaként ismernek, kincseket rejtett el ágai között.

Dąb Chrobry Lengyelország legnagyobb és legöregebb fája (a híres *Dąb Bartek*nél mintegy 100 évvel idősebb, így kora 750 év lehet, tehát a fa 1260 körül kelhetett ki). Az alsó-sziléziai erdőkben, Piotrowice közelében álló tölgy törzsének átmérője 10 m, magassága pedig 28 m. Nevét onnan kapta, hogy a legenda szerint e fa alatt találkozott egymással az első lengyel koronás fő, Bátor Boleszláv és III. Ottó német-római császár. A valóságban azonban a lengyel király és a német-római császár találkozására mintegy 250 évvel azelőtt került sor Szprotawában, hogy az őstölgy szárbá szökkenett volna.

lipa 'hársfa', amelynek Európában több változata: a kislevelű (latin *Tilia cordata*), a nagylevelű (latin *Tilia platyphyllos*) és az ezüst hárs (latin *Tilia tomentosa/argentea*) is ismert.

Gyógyteának a kislevelű és a nagylevelű hárs virágai egyaránt alkalmasak, az ezüst hárséi azonban az allergiát okozó csillószőrei miatt nem, bár méze ennek is ugyanolyan értékes. A hársfa a szlávoknál (így a lengyeleknél is) gyakori, a népkarakterológiában a szlávok fája, amelyet megbecsült, értékes, sőt szent fának tartottak, innen ered a július hónap lengyel neve, a *lipiec* is. A lengyeleken kívül a hársat még a germán és a balti népek is szent faként tisztelték: alatta ülésezett a népgyűlés, alatta hoztak törvényeket. A szív alakú levelekkel rendelkező hársfa alapvetően a női princípium (a báj, a szerelem, a boldogság) megtestesítője, ilyen értelemben ellentétpárja a férfias tölgy. Az ősi szlávoknál a hársfa virágját fizetőeszközként is használták, aminek emlékét őrzi, hogy ma is *lipa* 'hárs' a horvát váltópénz neve. A lengyelben – talán a hársvirágnak a különféle szörmékhez képest csekélyebb értéke miatt – a *lipa* szónak van 'badarság, kacsa, komolyan nem vehető dolog' jelentése is: *mówił, że mi dużo zapłaci, ale to lipa* 'azt mondta, sokat fog fizetni, de ez csak mese'. A legenda szerint Szent Kinga gyakran ment gyalogszerrel Ószandecből a Peninek-hegységbe elmélkedni. A hosszú úton botjára támaszkodott, ahol megpihent, az út mentén hársak nőttek. A reneszánsz lengyel költőfejedelem, Jan Kochanowski külön versben *Na lipę* (A hársfára) énekelte meg a hárs dicséretét, amelynek árnyékában Czarnolasban lévő birtokán pihenni szokott. Talán különösnek hat, de a *na lipę* kifejezés a mai lengyel köznyelvben azt jelenti 'látszatra', ami talán onnan ered, hogy a kommunista Lengyelország időszakában a hársfa levelét gyakran teapótlékként is használták.

brzoza 'nyírfa' (latin. *Betula pendula*) ez volt az ősi erdőlakó szlávok egyik legfontosabb szent fája: a néphit szerint nyírfába nem csap villám, a nyírfavesszővel való megcsapkodásnak rontásűző és gyógyító hatást tulajdonítottak, ágait ajtóra, bölcsőbe rakták, hogy megvédjen a rontástól. A nyírfa az öröm és a nőiség (a lengyel *brzoza* szó is nőnemű) szimbóluma. A keleti, pravoszláv területeken a templomokat és az otthonokat pünkösöd ünnepén zöld nyírfaágakkal szokás díszíteni. Ugyancsak a nyírfa nyár végén aranysárgába váltó lombkoronája adja az „arany ősz” jellegzetes színét. A nyírfa anyagát rendkívül sokféle módon hasznosították/hasznosítják: régebben a lengyelek bocskort készítettek puha kérgéből (*lapcie*), de ma is készülnek belőle faragványok, ajándéktárgyak és bútorok is, a nyírfák csapolásával nyert nyírvíz a régi szlávok frissítő- és gyógyitala volt egyben, s a lengyel bio-boltokban ma is kapható (ezt ismerték nemcsak a szlávok, de a románok, a lappok, a svédek, az észtek, a baskírok, a régi magyarok és több szibériai nép is).

2. ábra: Közönséges nyír – *Betula verucossa*

Forrás: <https://mek.oszk.hu/00500/00544/html/zarva/bibiracs.htm>

wierzba płacząca ‘szomorúfűz’ (latin *Salix babylonica*) általános vélekedés szerint ez a „leglengyelebb” fa, többek között a mazóviai vidék egyik jellemző fája. Mivel a Łazienki-parkban álló szecessziós Chopin-emlékmű is egy hatalmas nyírfa alatt ábrázolja a zeneszerzőt, nevezik Chopin fájának is. A nyírfa (és a vele rokon *iwa* ‘fűz’ (lat. *Salix*)) is megjelenik a lengyel költészetben, többek között Jarosław Iwaszkiewicz (1894–1980) *Garść liści wierzbowych* (Egy maréknyi fűzfalevél) című versében, amelyben a költő magát “fűzek fiának, nászának” nevezi. A lengyel mondák szerint még a “népi ördögnek” tartott *Rokita* is fűzfában, igaz kosárfűzben lakik. A fűzfa azonban nemcsak lengyel, hanem már az ókori mitológiákban is ismert, ősi jelkép: a halál, a szomorúság szimbóluma. Maga a latin *Salix* név is kelta eredetű lehet, egyes források szerint a *sal* ‘közeli’ és a *lis* ‘víz’ jelentésű szavak összetétele, ami a fa természetes előfordulási helyére utal. A kelta hitvilágban a fűzfa az elhunyt lelkét őrzi és ahogyan a fa növekszik, a lélek is együtt nő vele. Babilonban a megújuló természet képviselő Tammuz isten fája, a görögöknél pedig a víz egyetemes határjelkép, az élet és a halál mezsgyéjét jelöli, ennek révén a víz közelében növő fűzfa maga is szimbólum. A legenda szerint Kirkének, a varázslónőnek volt egy fűzfával teli folyóparti temetője, amelyet Hekaténak szentelt. Magának a fűz fafajának az elterjedését Napóleonnal szokás kapcsolatba hozni, aki Szent Ilona szigetén egy ilyen fa alatt kívánt nyugodni. A temetés után a résztvevők mindegyike letört emlékebe egy-egy ágat a fából, amely elültetve könnyen ereszt gyökeret, s így terjedt el a fa Európa-szerte. Nem kizárt, hogy a Napóleonnól szóló történetnek is lehetett némi hatása a Łazienki-park Chopin-szobrát készítő szecessziós művészre, Wacław Szymanowskira.

Jelen tanulmányunkban csupán néhány fa lengyel nyelvi képének rekonstrukciójához kívántunk segítséget nyújtani, teljes nyelvi képük feltárására azonban e keretek között nem vállalkozhatunk. A fentebb felsorolt fákról szóló, főként kulturális természetű információkat mindössze nyelvi képük teljesebbé tétele érdekében, egy készülő lengyel-magyar kulturális kislexikon tartalmi elemeiként közöltük.

Felhasznált irodalom

- Balázs, G. – Takács, Sz. 2009. *Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe*. Celdömölk – Budapest, Pauz-Westermann – Inter – PRAE.HU.
- Bañcerowski, J. 2008. *A világ nyelvi képe. A világgép mint a valóság metaképe a nyelvben és a nyelvhasználatban*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Bañcerowski, J. 2017. *Az etimológia szerepe a világ nyelvi képének rekonstrukciójában*. In: Világgép és etimológia. Írások Nyomárkay István 80. születésnapjára. Nyomárkay I.– Papp, A. (szerk.) Budapest, Modern Filológiai Társaság, 54–60.
- Bañcerowski, J. 2019. *Van-e szerepe az etimológiának a világ nyelvi képének elemzésében?* In: *Király Péter 100 Tanulmánykötet Király Péter Tiszteletére I.*, Császári É. – Imrichová M. (szerk.), Budapest, ELTE BTK, Szlav Filológiai Tanszék, 43–49.
- Bárdosi, V. (szerk.) 2016. *Frazeológia az emberi világgép tükrözője*. Budapest, Modern Filológiai Társaság – Tinta Könyvkiadó.
- Bart, I. 2018. *Angol kulturális szótár*. Budapest, Corvina.
- Legutko, R. 2019. *Esszé a lengyel lélekről*. Budapest, Rézbong Kiadó
- Nyomárkay, I. 2011. *Egy érdekes nyelvi kölcsönhatás*. In: *Tegnap filológiának mai szemmel*. Bárdosi V. (szerk.), Budapest, Tinta Könyvkiadó, 111–113.
- Pál, J. – Újvári, E. 2001. *Szimbólumtár*. Budapest, Balassi Kiadó.
- Pátrovics, P. 2008. *In hoc signo... Ősi magyar jelképeinkről*. Polisz 111. február, 4–14.
- Pátrovics, P. 2016. *A 'forma' képe a lengyel és az osztrák frazeológiában*. In: *Frazeológia az emberi világgép tükrözője*. Bárdosi, V. (szerk.), Budapest, Modern Filológiai Társaság – Tinta Könyvkiadó, 139–145.
- Szczekli, A. 2008. *Koré avagy az orvoslás lelke*. Budapest, Európa Könyvkiadó.
- Varga, G. 1999. *A magyarság jelképei*. Budapest, Íráskutató Intézet.
- Weisgerber, L. 1939. *Vom inhaltlichen Aufbau des deutschen Wortschatzes*. In: 1973. *Wortfeldforschung. Zur Geschichte und Theorie des sprachlichen Feldes* Schmidt, L. (szerk.), Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 193–225.